

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии
 ISSN 2664–9950 (Print)
 ISSN 2707–6385 (Online)
 2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 185–196
 doi 10.15421/26190213
<http://www.uha.dp.ua>

УДК 2–45(083.89)»179/185»-047.37

Метричні книги як джерело у вивченні шлюбності другої половини XVIII – першої половини XIX століття: можливі дослідницькі ризики

О. А. Бороденко

кандидат історичних наук, доцент, докторант
 ORCID: 0000–0002–0292–9310
elena_bs@ukr.net

*Полтавський національний педагогічний
 університет ім. В. Г. Короленка
 вул. Остроградського, 2, м. Полтава,
 Україна, 36000*

Анотація. *Мета статті.* У статті вивчаються метричні книги як церковні джерела другої половини XVIII – першої половини XIX ст., що укладалися представниками парафіяльного кліру і тому не позбавлені певних помилок і неточностей. *Методи дослідження.* Змістове наповнення джерел визначило коло використаних загальнонаукових і спеціально-історичних методів, насамперед історико-порівняльного, критичного, деконструкції тощо. *Наукова новизна.* Вперше на основі аналізу документів директивно-розпорядчого, статутного та обліково-статистичного напрямку, безпосередньо метричних книг, виявлено низку порушень виконавчої дисципліни парохів у веденні церковної документації, передусім у реєстрації вінчаних осіб. *Основні результати.* З метою уникнення дослідницьких пасток розкрито можливі інформативні неточності названих

обліково-статистичних документів, процитовано фрагменти першоджерел, наведено приклади осібних подружніх пар. Акцентовано увагу на важливості точних записів про вік людей, які визначали малоліття / повноліття, готовність до рекрутства, набуття майнових прав, відповідальність особи перед законом за скоєні злочини, вибір опікуна тощо. Аналізуючи метричну книгу та шлюбні обшуки Різдва-Богородицької церкви с. Миколаївка Роменського повіту Полтавської губернії, обчислені квантитативні показники шлюбності, представлені у таблиці, проведено компаративний аналіз змістової частини та вказано на відмінності у записях двох церковних реєстрів, співставлено кількісні показники матримоніальних союзів за окремі роки. Одночасно виокремлено ймовірні причини відсутності обліку осіб за певні роки у метричних книгах, а також чинники, що могли зумовлювати динамічні коливання чисельності вінчань щороку та у високосні роки. *Практичне значення.* Рекомендовано для застосування авторами статей у наукових і науково-популярних журналах, в історико-демографічних, гендерних, краєзнавчих дослідженнях, укладання навчально-методичної літератури та проведення подальших досліджень із соціальної історії України. *Оригінальність.* Використано матеріали унікальних метричних книг, шлюбних обшуків, враховано досвід вивчення церковної документації окремих польських та українських дослідників. *Тип статті:* первинна.

Ключові слова: наречені; церковна документація; церковні обшуки; шлюб.

Надійшла до редколегії 01. 08. 2019.

Прорецензована 16. 10. 2019

Рекомендована до друку 26. 12. 2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 185–196

doi 10.15421/26190213

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 2–45(083.89)»179/185»-047.37

Метрические книги как источник в изучении брачности второй половины XVIII – первой половины XIX века: возможные исследовательские риски

Е. А. Бороденко

кандидат исторических наук, доцент, докторант

ORCID: 0000–0002–0292–9310

elena_bs@ukr.net

*Полтавский национальный педагогический
университет им. В. Г. Короленка,
ул. Остроградского, 2, г. Полтава,
Украина, 36000*

Аннотация. *Цель статьи.* В статье изучаются метрические книги как церковные источники второй половины XVIII – первой половины XIX в., которые создавались представителями приходского клира, поэтому не лишены определенных ошибок и неточностей. *Методы исследования.* Содержательное наполнение источников определило круг общенаучных и специально-исторических методов, прежде всего деконструкции, историко-сравнительного, критического и других. *Научная новизна.* Впервые на основе анализа документов директивно-распорядительного, уставного и учетно-статистического направления, непосредственно метрических книг выявлен ряд нарушений исполнительской дисциплины священниками в ведении церковной документации, прежде всего в регистрации венчанных людей. *Основные результаты.* Во избежание исследовательских рисков раскрыто

информативные неточности названных учетно-статистических документов, процитированы фрагменты первоисточников, приведены примеры некоторых супружеских пар. Акцентируется внимание на важности верных записей о возрасте людей, которые определяли малолетство / совершеннолетие, готовность к рекрутству, приобретение имущественных прав, ответственность лица перед законом за совершенные преступления, выбор опекуна и тому подобное. Анализируя метрическую книгу и брачные обыски Рождество-Богородицкой церкви с. Николаевка Роменского уезда Полтавской губернии, вычисленные количественные показатели брачности представлены в таблице, проведен компаративный анализ содержательной части и указано отличия в записях двух церковных реестров, сопоставлены количественные показатели матримониальных союзов за отдельные годы. Одновременно выделены вероятные причины отсутствия учета лиц за определенные годы в метрических книгах, а также факторы, которые могли предопределять динамические колебания численности венчаний ежегодно и в високосные годы. *Практическое значение.* Рекомендовано для применения авторами статей в научных и научно-популярных журналах, в историко-демографических, гендерных, краеведческих исследованиях, уложении учебно-методической литературы и проведении последующих исследований из социальной истории Украины. *Оригинальность.* Использованы материалы уникальных метрических книг, брачных обысков, учтен опыт изучения церковной документации отдельных польских и украинских исследователей. *Тип статьи:* первичная.

Ключевые слова: брачующиеся; церковная документация; церковные обыски; брак.

Поступила в редколлегию 01.08.2019

Прорецензирована 16.10.2019

Рекомендована в печать 26.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 185–196

doi 10.15421/26190213

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK508–508.95

Metric books as a source in the study of the marriage of the second half of the XVIII – the first half of the XIX century: possible research risks

O. A. Borodenko

Ph. D. in History, Associate Professor,
 a doctoral student

ORCID: 0000–0002–0292–9310

elena_bs@ukr.net

*Poltava V. H. Korolenko National
 Pedagogical University,*

2 st. Ostrogradskyi, Poltava, Ukraine, 36000

Abstract. *The aim.* The article studies metric books as church sources of the second half of the 18th – the first half of the 19th century, which were compiled by representatives of the parish clergy and therefore some certain errors and inaccuracies are presented. *Research methods.* Data sources determined the range of general scientific and special-historical methods used in the research, first of all they are deconstruction, historical and comparative, critical methods, etc. *Scientific novelty.* Based on the analysis of the directive and administrative, statutory, accounting and statistical documents, and metric books, the author for the first time made an attempt to reveal a number of violations of the executive discipline in some parishes in terms of maintaining some church documents, mostly marriage records. *Main results.* In order to avoid research traps, possible informative inaccuracies of the mentioned accounting and statistical documents were found out, fragments of the primary sources were cited, examples of individual married couples were given. We focus on the importance of correct records about the age of people who determined the minority / majority, readiness for recruitment, the acquisition of property rights, the person's legal responsibility for the crimes committed, the choice of guardian, etc. The metric

book and the marriage searches of the Nativity of the Blessed Virgin Mary (Rizdvo-Bohorodytska) church of the village of Mykolaevka, Romny povit, Poltava province were analyzed, the calculated quantitative indicators of marriage are presented in the table, a comparative analysis of the content is made and the differences in the records of the two church registries are shown, and the quantitative indicators of the matrimonial unions for certain years are compared. At the same time, the probable reasons for the lack of registration of persons for certain years in metric books, as well as factors that could cause dynamic fluctuations in the number of weddings annually and in leap years are emphasized. The author indicates the possible reasons for omitting some entries in the metric books of certain periods, and analyzes the factors that determined the violation of the registration procedure by representatives of clergymen in the church documentation. The following violations were revealed: the discrepancy in the entries in some metric, auditing and marriage-search books; omitting the marital registration between landowners or officials with their serfs; brides' age fabrication in the church documents; mistakes and corrections in the anthroponymic data, topographical errors in entering brides' origin etc. The average number of marriages registered in 1763–1858 in the village of Mykolaevka is 11.3. The number of weddings registered in different years including leap years is from 3–4 to 26–28 per year. *Originality.* The author used the unique metric books, church searches and analyzed church documents previously studied by some Polish and Ukrainian scholars. *Practical significance.* It is recommended for publishing in scientific journals, historical, demographic, gender and local research, for educational and methodological manuals, and further investigation in social history of Ukraine. *Article type:* original.

Keywords: Engaged; Church documentation; Church searches; Marriage.

Received 01.08.2019

Reviewed 16.10.2019

Accepted 26.12.2019

Постановка проблеми. Упродовж XVIII – першої половини XIX ст. метричні книги разом зі шлюбними обшуками та сповідними розписами були головними документами у визначенні законності народжень, шлюбності¹ та смертності людей (Указатель, 1834, с. 52). Церковна документація обліково-статистичного характеру укладалася відповідно до визначених законодавством формулярів і правил реєстрації населення. Проте, як і більшість документів масового спрямування, метричні книги не були позбавлені помилок, неточностей, адже вони укладалися власноруч представниками парафіяльного кліру.

Мета дослідження. З метою уникнення певних дослідницьких пасток, у студії звернуто увагу на можливі інформативні неточності метричних книг передусім у реєстрації укладених шлюбів. Аналізуючи церковну документацію, автор звертався як до загальнонаукових, так і спеціально-історичних методів. З-поміж останніх виокремився критичний метод ставлення до писемних документів, адже вони створювалися представниками парафіяльного духовенства, які по-різному виконували свої професійні обов'язки, до того ж керувалися відмінними поглядами, потребами та вподобаннями. Методологія деконструкції сприяла розчленуванню тексту джерел на окремі значенні – в одиниці та їхньому аналізу. Використано також елементи компаративної методики, співставлення кількісних показників шлюбів за двома церковними реєстрами: метричних і церковних книг. З метою «олюднення» історичного матеріалу наведено приклади простих людей.

Виходячи з поставленої мети дослідження, спробуємо вирішити наступні завдання. У першій частині дослідження розкриємо можливі порушення виконавчої дисципліни парохами у веденні метрик, апелюючи до першоджерел і наводячи приклади осібних сімейних пар. У другій частині на прикладі метричної книги та шлюбних обшуків с. Миколаївка Роменського повіту Полтавської губернії обчислимо та продемонструємо в таблиці цифрові дані шлюбності, проведемо історико-порівняльний аналіз інформативної складової та кількісних показників матримоніальних² союзів. Побіжно вкажемо на ймовірні причини відсутності

записів певних років у метричних книгах і виокремимо чинники, що могли впливати на щорічну динаміку чисельності шлюбів та окремо у високосні роки. Звернемо увагу на можливі причини порушень реєстрації парафіян у церковній документації та систему покарань представників духовенства за недоброчесне виконання своїх професійних обов'язків.

Історіографія. Вивченню окремих аспектів церковних книг, які, щоправда, не торкалися проблематики шлюбності, присвячені праці польських та українських дослідників: І. Гейшторової (І. Gieysztorowa) (Gieysztorowa, I., 1971), С. Гузенкова (Гузенков, С., 2005), Ю. Легуна (Легун, Ю., 2006), В. Левченка (Левченко, В., 2016), Н. Лобко (Лобко, Н., 2008), В. Мордвінцева (Мордвінцев, В., 1999), І. Скочиляса (Скочиляс, І., 1997) та інших.

Основу джерельної бази представлено метричною книгою 1763–1826 рр. та церковно-обшукowymi книгами 1809–1841, 1854–1858 рр. Різдво-Богородицької церкви с. Миколаївки Роменського повіту Полтавської губернії (ДАСО, ф. 960, оп. 3, спр. 570; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 3; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 4; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 5; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 27). За матеріалами двох реєстрів було обчислено кількісні показники шлюбів і систематизовано в таблицю. У наведенні прикладів дотримання правил церковного діловодства апелювано до церковно-облікових документів Варваринської церкви м. Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1839–1857 рр., церкви Іоанна Воїна с. Рогізного Сумського повіту Слобідсько-Української губернії за 1790–1823 рр., Успенської церкви с. Спаського Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1774–1795 рр. (ДАСО, ф. 94, оп. 1, спр. 1; ДАСО, ф. 834, оп. 2, спр. 4; ДАСО, ф. 839, оп. 2, спр. 2). Загалом метричні книги відображають дані про народжених, вінчаних і померлих осіб, проте акцентовано на особливостях шлюбності. «Обыскные» / шлюбно-обшуківі книги відображають дещо розширені, порівняно з метричними книгами, персоніфіковані відомості про людей, які вирішили поєднатися шлюбом (Бороденко, О., 2018а; Бороденко, О., 2018b). Змістова наповненість цієї документації регламентувалася указами 1765, 1802 та 1837 рр. (ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XVII, с. 189–190; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XXVII, с. 230; ПСЗРИ, 1838, Собрание второе, Т. XII, Ч. II, с. 947–948). Для проведення порівняльного аналізу маскулінних (чоловічих) даних у миколаївській метриці з подібними фіскальними було використано «Ревізьку казку про кріпаків поміщиків Роменського повіту» за 1811–1816 рр., яка

¹ Шлюбність – у вузькому змісті – процес створення сімейних союзів, у ширшому змісті – сукупність процесів вступу в шлюб або припинення шлюбів через розлучення або смертність одного з подружжя (Рыбаковский, Л., с. 24).

² Матримоніальний – пов'язаний з одруженням, подружнім життям; шлюбний (Словник, 1973, с. 652).

подає відомості про представників чоловічої статі (ДАСО, ф. 993, оп. 1, спр. 11). У дослідженні також використано актову документацію директивно-розпорядчого, статутного характеру (Дубровіна, Л., Горобець, В., 1993, с. 32), яка буде показана нижче.

Виклад нового матеріалу. Стурбованість Синоду недотриманням парохами правил у веденні метричних книг набула відображення в указах 1805, 1824, 1827, 1828 рр. (ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XXVIII, с. 1136–1137; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XXXIX, с. 319; ПСЗРИ, 1830, Собрание второе, Т. II, с. 1073; ПСЗРИ, 1830, Собрание второе, Т. III, с. 156), Устави духовних консисторій від 27 березня 1841 р., «Уложениях о Наказаніях Уголовных и Исправительных» від 15 серпня 1845 р., а також книзі другій «Закона о состояніях» Зводу законів Російської імперії за 1857 р. (ПСЗРИ, 1842, Собрание второе, Т. XVI, Ч. I, с. 235; ПСЗРИ, 1846, Собрание второе, Т. XX, Ч. I, с. 937; Свод законов, 1857, Т. IX, с. 304). Подібний контроль за реєстраційною комплектністю, якістю, акуратністю, читабельністю, хронологічною відповідністю записів у старопольських метричних книгах проводився ще у XVII–XVIII ст., оскільки вони складали основу демографічної статистики людності (Gieysztorowa, I., 1971, с. 590). Натомість в українському суспільстві подібні тенденції стають помітними у XVIII – першій половині XIX ст., адже метричні книги були запроваджені указами 1722, 1724 рр., дещо корегувалися 1779 та 1806 рр., а вдосконалилися 1831 та 1838 рр. (ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. VI, с. 707; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. VII, с. 266–267; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XX, с. 883–884; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XXIX, с. 254–255; ПСЗРИ, 1832, Собрание второе, Т. VI, Ч. I, с. 203–204, 817; ПСЗРИ, 1839, Собрание второе, Т. XIII, Ч. I, с. 91–92). Записи в них повинні були вести парохі відповідно до встановлених форм і вимог (Решение одного из вопросов, 1881).

Досліджуючи метричні книги українського Лівобережжя, ми виявили низку порушень виконавчої дисципліни представниками парафіяльного духовенства. По-перше, невідповідність персоналізованих даних населення у записах метричних книг і ревізьких відомостях, особливо про чоловіків рекрутського віку: не завжди збігалися імена та прізвища або померлі особи не були внесені у метричні книги вчасно та рахувалися живими, а у фіскальних були відсутніми (ПСЗРИ, 1830, Собрание второе, Т. II, с. 1073). Зокрема, ревізька казка від 14 грудня 1811 р. перелічує кріпаків-чоловіків померлого поміщика, колезького асесора Івана Манджоса. З-поміж них показано 40-річного Івана Трохимовича Ковбасу із чотирма синами.

Найменшими були Кузьма та Микита. Найстарший, записаний 19-річним, чомусь у примітці зазначений рекрутом із 1798 р. Четвертий – 11-річний Данило, позначений померлим у 1810 р. Досліджуючи матеріали метричної книги 1810 р., справді знаходимо померлого 16-річного хлопця. Як бачимо, вікові показники у двох реєстрах відрізняються. В іншому випадку фіскальна відомість представляє 25-річного Каленика Никифорова Яковенка, який записаний померлим 1809 р. Проте у метричних записах цього року серед померлих миколаївців вказаного чоловіка не знаходимо. Отже, наведені приклади показують невідповідність між двома реєстрами у позначенні відомостей про людей (ДАСО, ф. 993, оп. 1, спр. 11, арк. 45; ДАСО, ф. 960, оп. 3, спр. 570, арк. 213, 223, 224 зв.).

По-друге, іноді не реєструвалися шлюби поміщиків і чиновників зі своїми кріпаками-дівками / хлопцями та іншими не рівними собі за соціальним статусом особами. Своїми вчинками вони прагнули не оприлюднювати утворені сімейні союзи, уникати дорікань від родичів і сорому від громади. Щоправда, замовчування та приховування вінчань у майбутньому призводило до неприємств у визнанні як самих шлюбів, так і прижитих у них дітей законними (ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XXVIII, с. 1136–1137).

По-третє, народжені, вінчані та померлі записувалися невчасно. Особисті дані про учасників треб повинні були реєструватися у церковних книгах відразу після проведення обрядів і «не на память или съ показанія семействъ» (ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XXXIX, с. 319; Свод законов, 1857, Т. IX, с. 309). Зокрема, такі вимоги від 9 січня 1803 р. були рекомендовані Сумським духовним правлінням і показані священником у метричній книзі церкви Іоанна Воїна с. Рогізне (ДАСО, ф. 94, оп. 1, спр. 1, арк. 131).

По-четверте, як у шлюбних обшуках, так само і метричних книгах бачимо порушення у визначенні віку наречених. Систематичне позначення віку наречених у церковній документації спостерігалося відповідно до форми метричних книг заявленої Сенатським указом 7 лютого 1838 р. (ПСЗРИ, 1839, Собрание второе, Т. XIII, Ч. I, с. 91–92). Щоправда, деякі священники позначали вікові показники ще наприкінці XVIII – початку XIX ст. Парохі, проводячи шлюбно-обшуківі дії, повинні були перевірити дотримання однієї з-поміж матримоніальних вимог, а саме: вікову відповідність молодих. Віковий ценз упродовж століття дещо змінився. Відповідно до канонічних вимог, у XVIII ст. хлопці вступали у шлюб не раніше 16 років, а дівчата – 14 років (Бороденко, Е., 2013, с. 359–360). Шлюбно-вікові вимоги, починаючи з 19 липня 1830 р., були

скореговані підвищенням на два роки: для чоловіків – 18 років, жінок – 16 років (ПСЗРИ, 1831, Собрание второе, Т. V, Ч. I, с. 740). Не допускалися вінчання людей старших за 80 років (ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XII, с. 285). Вікові відомості про наречених повинні були перевірятися: місцевих – у метричних книгах із архіву парафіяльної церкви, а мігрантів – через надання свідоцтв зі своїх парафій або з консисторій про підтвердження кількості прожитих років.

Але, на жаль, священники не завжди звіряли у метриках або свідоцтвах вік наречених. Через небережність документів, відсутність наданих довідок із консисторій парохі не могли перевірити вікові дані про осіб або допускали звичайну недбалість, недооблік у записах. У зв'язку з цим, у деяких церковних книгах відсутні вікові показники осібних наречених. Зокрема, не показані вікові дані у п'яти з дев'яти крелевецьких подружніх пар за 1843 р. та у трьох з чотирьох – 1844 р. (ДАСО, ф. 834, оп. 2, спр. 4, арк. 16–20).

В іншому випадку парохі Різдво-Богородицької церкви с. Миколаївки не звірили вікові показники козака Василя Васильовича Тимошенка, який надав свідоцтво про свій вік від священника с. Житне. У церковній книзі збереглося повідомлення про вінчання 17 січня 1854 р. названого молодика, записаного 20-річним, із миколаївською 24-річною нареченою Мокриною, донькою Івана Фоміна Олексієнка. Очевидно, вік нареченого задекларований із його слів і був дещо спотвореним, адже за свідоцтвом про народження, написаним священником житнянської церкви, йому майже 22 роки, бо народжений 5 березня 1832 р. (ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 27, арк. 1 зв.–2). Відповідно до законодавства козак Василь міг вимагати, як і будь-який парафіянин, перевірки своїх особистих даних, занесених у церковну книгу, відразу ж по закінченню богослужби. Виявивши неточність в написанні, наречений повинен був наполягати на виправленні помилки та у підтвердженні «вѣрности показанія свидѣтельствовать письменно въ особой графѣ» (ПСЗРИ, 1842, Собрание второе, Т. XVI, Ч. I, с. 234). Припустимо, що Василь Тимошенко та його батьки через неосвіченість достеменно не володіли інформацією про кількість прожитих років, тому ніхто не перевіряв церковних записів. Так, представники парафіяльного духовенства йшли на порушення матримоніальних вимог. Тоді поставало питання законності їхніх дій у проведенні обрядів, правдивості свідчень у виданих метричних довідках тощо.

Порушення у церковному діловодстві призводили до реєстрації шлюбів за участю малолітніх осіб. У такому випадку проведено вінчання визна-

валося незаконним, а одружені особи негайно розлучалися від спільного проживання (ПСЗРИ, 1842, Собрание второе, Т. XVI, Ч. I, с. 249). Метричні виписки з віковими показниками молодих чоловіків визначали готовність до рекрутства (ПСЗРИ, 1845, Собрание второе, Т. XIX, Ч. I, с. 144; Свод законов, 1857, Т. IX, с. 307; Несколько слов, 1880, с. 460–468). Достовірність таких довідок про кількість прожитих років впливала на визначення судовими інстанціями міри покарання малолітніх злочинців. Неповнолітні особи (до сімнадцятиріччя), які скоїли тяжкі злочини, могли уникати покарання на смерть тощо (ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XVII, с. 317; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XI, с. 641; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XII, с. 174–175; ПСЗРИ, 1830, Собрание первое, Т. XVI, с. 375). У таких випадках важливими були правдиві реєстраційні записи у метриках про народження людей.

Достовірні свідчення у метричних книгах про вік впливали на формування опікунських і майнових прав неповнолітніх осіб. Загалом, починаючи з 30-х рр. XIX ст., у визначенні неповноліття людності виокремлювалося три вікових категорії. Перша, від народження до чотирнадцятиліття, не дозволяла дітям-безбатькам управляти, розпоряджатися, відчужувати своє майно. Друга вікова група, від чотирнадцяти до сімнадцяти років, давала змогу малолітньому обирати собі опікуна. У третьому випадку, від сімнадцяти до двадцяти років, неповнолітній вступав в управління своїм майном, але «делать долги» або давати письмові зобов'язання міг за дозволом і підписом своїх опікунів. З повнолітнім віком – двадцятиріччям. – особа набувала всіх прав у розпорядженні своїм майном (Свод законов, 1832, Т. X, с. 52–53; Свод законов, 1857, Т. X, с. 40–43). Отже, огріхи, недореєстрація, сплановане спотворення віку людей представниками парафіяльного кліру визначали незаконність / законність укладеного шлюбу, малолітства / повноліття, придатності до рекрутства, свідоцтв про народження осіб, засудження малолітніх злочинців, набуття майнових прав особами до 20 років, права вибору опікунів тощо.

По-п'яте, у метричних книгах зустрічаються виправлення, закреслення, невідповідність записів, що були недопустимими. Правилами церковного діловодства та відповідним законодавством регламентувалося: «Всякія подчистки въ метрических документахъ строго запрещаются; и если бы случилась погрѣшность писца, то погрѣшительство написанное надлежитъ оградить со всѣхъ сторонъ чертами и потомъ продолжать писать что должно» (Свод законов, 1857, Т. IX, с. 309).

Незважаючи на визначені форми та вимоги щодо ведення метричних книг, представники парафіяльного кліру допускали явні порушення у записах людної при здійсненні головних церковних треб: хрещення, вінчання та відспівування. Зокрема, у частині другій «О браковенчавшихся» метричної книги с. Миколаївка від 2 лютого 1813 р., подружня пара № 4 докладно описана, але без зазначень свідків, а потім закреслена навхрест. Повторно ці наречені показані вже під записом № 5. Козака з с. Ненадівка Якова Олександрова було повінчано з миколаївською дівчиною Наталією, донькою військового товариша Миколи Матяша. Відомості про свідків треби додавалися. Парохи явно припустилися грубої помилки, оскільки після закресленої пари був зроблений запис іншої подружньої пари, але від 19 січня 1813 р. і також за № 4. Очевидно, четверта подружня пара миколаївського козака Федора Якова Раска та Зіновії Івана Белиха була повінчана раніше ніж подружжя ненадівського козака, а спочатку пари були записані навпаки. Причина – невчасна реєстрація головних учасників обряду. Ще одне подібне закреслення зафіксовано у цьому ж році, але вже у травні місяці (ДАСО, ф. 960, оп. 3, спр. 570, арк. 172–173). Явні порушення такого змісту зафіксовано і в інших метриках, для прикладу с. Спаське (ДАСО, ф. 839, оп. 2, спр. 2, арк. 60).

Не були винятком у виявленні помилок і порушень і інші обліково-статистичні книги, передусім шлюбні обшуки. На прикладі метричної та церковно-обшукових книг с. Миколаївки проведемо короткий історико-порівняльний аналіз кількісних показників подружніх пар та інформативної складової про них. Аналізуючи записи антропонімічних даних, адміністративно-територіального походження наречених, спостерігаємо відмінності. Зокрема, у метричних та обшукових книгах 1809 р. кількість новостворених сімей була тотожною – по 15 в обох церковних книгах. Натомість, вивчення персоніфікованих відомостей кожної подружньої пари показало дещо іншу ситуацію. Дев'ять шлюбних пар не збігаються у записах метричних із обшуковими: показані інші прізвища наречених. Тільки шість родин виявилися ідентичними. Спостерігаємо також плутанину в назвах населених пунктів наречених-мігрантів. Зокрема, у метриці 1810 р. Григорій Тарасов Савченко показаний як наречений із с. Овлаші, а в церковних обшуках цього ж року він – місцевий житель. Подібно не співпадає місце постійного помешкання Микити Фоміна Фоменка: у метриці він – житнянський козак, а обшукова книга представляє його миколаївцем. Одна шлюбна пара селянина Ігнатія Стефанова Шиденка з хутора Байрака та селянки Анастасії

Громошенко записана у церковних обшуках 1810 р., а в метричних книгах двічі – 1809 та 1810 рр. Також виявлено не завжди тотожні написання імен і прізвищ повінчаних осіб (ДАСО, ф. 960, оп. 3, спр. 570, арк. 221, 211 зв.; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 3, арк. 1–15). Отже, порівняльний аналіз записів про наречених у метричній книзі та шлюбних обшуках с. Миколаївки виявив деякі невідповідності реєстрацій у 1809–1810 рр., що вказує на випадки несумлінного виконання своїх обов'язків представниками парафіяльного кліру.

Далі проведемо аналіз кількісних показників шлюбів за двома реєстрами, які було обоховано, систематизовано у десятирічні групи та відображено у таблиці 1. Співставлення квантитативних даних обшукової та метричної книг с. Миколаївки дало змогу порівняти число шлюбів упродовж 18 років – 1809–1826 рр. Щорічні цифрові показники шлюбності в двох церковних документах виявилися тотожними. Упродовж обчислених 1763–1858 рр. кількість шлюбів коливалася від мінімальних значень (3) у 1841 р. до максимальних (28) у 1799 р.

Необхідно враховувати пропуски інформації за окремі роки, наприклад 1779–1783 та 1842–1850 рр. Відсутність записів 40-х рр. XIX ст. спричинена браком метричної та церковно-обшукової документації. Натомість у першому випадку ненав'язність письмових реєстрацій у метричній книзі за п'ять років, кінця 70-х – початку 80-х рр. XVIII ст., можна пояснити можливою відсутністю церкви, що працює, у селі. З-поміж інших причин допустимі також: пожежа, яка ліквідувала приміщення храму та була доволі частим явищем для ранньомодерної епохи; відсутність представників парафіяльного кліру, без яких проведення богослужб було б неможливим; довготривала дезінфекція церкви у зв'язку з поширенням інфекційних хвороб тощо. Деякі церкви доволі швидко відбудовувалися після пожеж, а інші – роками. Наприклад, 20 грудня 1781 р. вогонь знищив церкву з багатотою різницею у с. Основа Харківського повіту. Щоправда, вже в 1782 р. була збудована нова дерев'яна церква Предтечі. Подібна участь спіткала Преображенський храм у м. Охтирка Охтирського повіту Харківського намісництва 1785 р., який відбудовувався п'ять років і був відкритий у 1790 р. (Щелков, К., 1882, с. 134–135, 142–143).

Особливо болючими для населення були інфекційні захворювання, передусім чума та холера, які забирали багато людських життів. Чума у XVIII ст. спалахувала з періодичністю 8–15 років (Чума. Матеріал з Вікіпедії). Масштабними епідеміями чуми можна вважати 70-ті рр. XVIII ст., передусім 1771, 1775 рр. (Шамрай, С., 2012, с. 152). Про ці трагічні події говорять різні автори та джерела

(Щелковъ, К., 1882, сс. 125, 129). Зокрема, виявлено низку документів Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії за 1771 р., підшитих в окрему збірку, в яких показано різні заходи боротьби з чумою (ЦДІАУ, ф. 990, оп. 1, спр. 827, арк. 31). Ще один документ представляє відомості про поширення невідомої епідеміологічної хвороби у 1783–1784 рр., від якої помер Герасим Вакулянський, свя-

щеник церкви с. Багачки Хорольської протопопії. У зв'язку зі смертним випадком пароха проводилася дезінфекція приміщення та майна храму (ЦДІАУ, ф. 990, оп. 1, спр. 1656). Зокрема, дезінфікувалися святі ікони та інші церковні реліквії, до яких торкалися люди. У таких умовах здійснення святих таїнств ставало неможливим, що й пояснювало брак записів у церковній документації деяких храмів.

Таблиця 1.

Кількісні показники шлюбності с. Миколаївки за метричною книгою 1763–1826 рр. та шлюбними обшуками 1809–1841 та 1854–1858 рр.

Рік вінчання / Кількість шлюбів										Разом	μ
1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770		
-	-	10	16	4	9	9	6	8	8	70	8,8
1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780		
16	12	9	11	15	11	20	14	-	-	108	13,5
1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790		
-	-	-	11	12	12	6	4	21	15	81	11,6
1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800		
15	21	23	12	13	20	16	18	28	15	181	18,1
1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810		
17	23	21	15	14	15	6	26	15	16	168	16,8
1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820		
11	18	11	13	17	15	7	7	8	6	113	11,3
1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830		
13	10	14	15	14	8	8	6	6	6	100	10,0
1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840		
5	14	17	12	12	9	11	11	11	4	106	10,6
1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850		
3										3	3
1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860		
			9	4	12	16	5			46	9,2
										976	11,3

*Примітки.

1. μ – середнє значення кількості шлюбів за десятиліття. Жирним курсивом виділені високосні роки. Виняток: 1800 р. не був високосним.

2. Таблиця укладена авторами на основі джерел (ДАСО, ф. 960, оп. 3, спр. 570; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 3; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 4; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 5; ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 27).

Аналізуючи десятирічні групи, показані у таблиці 1, виявляємо неповноту даних за чотири десятиліття через відсутність інформації про вінчання в окремі роки. Припускаємо, що обчислений середній показник шлюбності (11,3) за 1763–1858 рр. дещо занижений. Квантитативні дані таблиці демонструють динаміку укладених сімейних союзів у високосні роки. Виняток становив 1800 р., який не вважався високосним. Кількість вінчань коливалася від найменших показників – 4, у 1788 р. або 1840 р., до

найбільших – 26, у 1808 р. З огляду на таку чисельну динаміку шлюбності у високосні роки, можна заперечити поширеній тезі про небажання людей одружуватися кожного четвертого року, оскільки такі сімейні союзи чекатиме недобра доля (Маховська, С., 2011, с. 108). Люди тих часів переважно були неписьменними, погано володіли інформацією лічби років, кількості особисто прожитих років тощо. Навряд чи вони звертали особливу увагу на значимість високосних років у їхньому житті.

Напевно, що на щорічне число вінчань впливали, як найперше, демографічні коливання народжень і смертності людності за певні роки, а також соціально-економічні чинники: врожайність / недорід, голодні роки та інші. Адже весілля було чи не найбільшим святом у житті людей, яке тривало декілька днів і вимагало підготовки, частування запрошених гостей. З-поміж інших причин, що впливали на рішення молодят про одруження, були й об'єктивні чинники, що корегували життя громади: пожежі, поширення інфекційних захворювань, тимчасове закриття церков, відсутність достовірної документації на шлюб тощо.

Недотримання вимог щодо реєстрації парафіян та неналежне укладання церковних книг можна пояснити недостатньою освіченістю представників місцевого духовенства, неухильною вірою людям «на слово», що було недопустимим, тощо. Припускаємо, що парохі вдавалися до помилок при дублюванні персоніфікованих даних про наречених в оригіналах і копіях як метричних книг, так і шлюбних обшуків. Схожі за змістом відомості про повінчаних осіб вони переписували щонайменше чотири рази. Як відомо, метрики та інші церковні книги писалися в двох екземплярах, один з яких подавався до консисторії через духовні правління, а інший варіант зберігався в церковних архівах (ПСЗРИ, 1842, Собрание второе, Т. XVI, Ч. I, с. 234). Особливо наголошувалося на недопущенні знаходження церковної документації вдома у парохів, оскільки документи втрачалися передусім через пожежі або недбалість (О соблюдении закона, 1880, с. 556).

Недоліки у веденні церковних книг помічали при подачі документів у духовні правління і консисторії. Тоді парафіяльне духовенство прагнуло залягодити порушення шляхом надання хабарів представникам вищих духовних інстанцій. Священний Синод указом 14 лютого 1828 р. закликав до викорінювання зловживань у багатьох єпархіях, де відбувалися «мздоимные злоупотребления при принятии метрических книг въ Консисторияхъ и Духовныхъ Правленияхъ, кои почти явно берутъ дань съ подавателей оныхъ...» (ПСЗРИ, 1830, Собрание второе, Т. III, с. 156).

Такий стан у церковному діловодстві визначив систему покарань представників парафіяльного кліру за помилки, невчасну реєстрацію учасників треб, записи зі слів людей або напам'ять, спеціальну недореєстрацію окремих осіб у метричних книгах, спотворення віку осіб, незаконність здійснених обрядів, збереженість церковних книг поза межами церкви, невчасну пересилку документації у вищі духовні інстанції тощо. Залежно від важливості недоглядів, виявлених одноразових чи систем-

них порушень священо або церковнослужителі каралися накладанням адміністративно-штрафних стягнень (ПСЗРИ, 1846, Собрание второе, Т. XX, Ч. I, с. 937). Загалом, процеси формуляризації та уніфікації церковного діловодства, які проходили у XVIII – першій половині XIX ст., сприяли дисциплінуванню парохів.

Обговорення. Вивчаючи церковні книги обліково-статистичного характеру, маємо враховувати вищезазначені та інші можливі варіації порушень у їхньому веденні, викликані як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками. Звичайно, недотримання правил реєстрації, форм записів і законів впливало на якісну складову поданої в церковній документації інформації. Незважаючи на ймовірні неточності, метричні книги є достатньо інформативними, а довговічна збереженість підкреслює їхню унікальність. Вони – одні з небагатьох джерел, які зберегли цінний історико-демографічний матеріал про українське населення XVIII–XIX ст.

Висновки. Проведений аналіз записів значної частини документів директивно-розпорядчого, статутного, обліково-статистичного спрямування, передусім метричних книг, демонструє окремі порушення виконавчої дисципліни у веденні церковної документації парохами, а саме: невідповідність у записах населення метрик і ревізій; недооблік шлюбів поміщиків або чиновників із кріпаками; невчасне заповнення формулярів церковних документів; неточне позначення віку людей, і зокрема, наречених; наявність виправлень, закреслень; розбіжність у відомостях про подружні пари у метричних книгах і церковних обшуках і т. п. Особливо визначальними в житті людей можна вважати правдиві / неправдиві показники віку в церковних реєстрах для визначення малоліття / повноліття, готовності до рекрутства, набуття майнових та опікунських прав, відповідальності за цивільні та кримінальні злочини неповнолітніми тощо. Компаративний аналіз інформативної складової двох джерел с. Миколаївки Роменського повіту Полтавської губернії, метричних та обшуків книг указав помилки у позначенні антропонімічних відомостей, адміністративно-територіального походження наречених тощо. Щоправда, цифрові дані двох реєстрів про кількість шлюбів за 18 років (1809–1826 рр.) виявилися тотожними. Вивчаючи кількісні показники шлюбів у парафії названого села, виявляємо середнє значення чисельності шлюбів за 1763–1858 рр. – 11,3. Щорічні коливання вінчань у різні роки, так само як і високосні, представлені відмінними цифровими значеннями: від менших чисел – 3–4, до більших – 26–28, що не підтверджує поширену тезу про те, що люди не бажали одружуватися у високосні роки. Не наявність записів у метричних книгах за певні роки можна пояснити низкою об'єктивних чинників, що могли складатися у гро-

мадах: пожежі, поширення інфекційних захворювань, відсутність парохів і, як наслідок, – тимчасове закриття церков тощо. За порушення виконавчої дисципліни представники духовенства притягалися до адміністративно-штрафних санкцій.

Бібліографічні посилання

Бороденко, Е. А., 2013. Девичья брачность в Левобережной Украине: христианские нормы и практика социума. *European Social Science Journal (Европейский журнал социальных наук)*. Москва: АНО «Международный исследовательский институт», 12 (39). Т. II. 357–364.

Бороденко, О., 2018. Церковні обшуки як історичні джерела у дослідженні шлюбної проблематики першої половини XIX століття. *Емінак*. 4 (24). Т. I. 117–121.

Бороденко, О., 2018. Шлюбно-процесуальні особливості сільського соціуму в 50-х роках XIX століття (за матеріалами церковних обшуків с. Миколаївка Роменського повіту Полтавської губернії). *Історична пам'ять*. 1 (38). 43–50.

Gieysztorowa, I., 1971. Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku. *Kwartalnik historii kultury materialnej*. Warszawa. 557–603.

Гузенков, С. Г., 2005. *Метричні книги як джерело з історичної демографії Південної України другої половини XIX – початку XX ст.*: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.06. Запоріжжя. 17.

Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). Ф. 94. Оп. 1, Спр. 1. 482.

ДАСО. Ф. 834. Оп. 2. Спр. 4. 108.

ДАСО. Ф. 839. Оп. 2. Спр. 2. 80.

ДАСО. Ф. 960. Оп. 3. Спр. 570. 539.

ДАСО. Ф. 993. Оп. 1. Спр. 11. 751.

ДАСО. Ф. 1036. Оп. 1. Спр. 3. 62.

ДАСО. Ф. 1036. Оп. 1. Спр. 4. 43.

ДАСО. Ф. 1036. Оп. 1. Спр. 5. 118.

ДАСО. Ф. 1036. Оп. 1. Спр. 27. 26.

Дубровіна, Л. А. (Відп. ред.), Горобець, В. Й. (Упоряд.). 1993. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: 36. документів. АН України. Ін-т укр. археографії та ін. Київ: Наук. думка. 392.

Левченко В. В., 2016. Одеса і Новоросійський університет в метричних книгах: історико-джерелознавчий аспект. *Вісник ХНУ серія «історія»*. Вип. 52. 65–72.

Легун, Ю., 2006. Класифікація джерел з генеалогії селянства: історіографія питання. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 36. наук. пр. Київ. 13. Ч. I. 144–177.

Лобко, Н. В., 2008. *Інформаційний потенціал українських генеалогічних джерел та його використання*: автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.06. Київ. 17.

Маховська, С., 2011. Традиційні весільні прикмети і заборони на Слобожанщині в першій половині XX століття. *Народна творчість та етнологія*. 6. 106–112.

Подяки. Щиро дякуємо співробітникам читальних зал Центрального державного історичного архіву України у м. Києві та Державного архіву Сумської області за допомогу в пошуку джерел із проблематики статті.

Мордвінцев, В. М., 1999. Метричні книги. *Київський університет імені Т. Шевченка. Вісник. Серія: Історія*. 41. 13–19.

Несколько слов о метрических выписях, требуемых уставом о всеобщей воинской повинности. 1880. *Полтавские епархиальные ведомости*. Часть официальная. 10, 15 мая. 460–468.

О соблюдении закона касательно хранения церковных документов. 1880. *Полтавские епархиальные ведомости*. Часть официальная. 12, 15 июня. 556.

Полное собрание законов Российской империи, с 1646 года [в 45 т.]. (далі – ПСЗРИ). 1830. СПб.: Тип. II Отд. Собственной Е. И. В. Канцелярии. Собрание первое. Т. VI. 815.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. VII. 922.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XI. 988.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XII. 960.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XVI. 1016.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XVII. 1115.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XX. 1034.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XXVII. 1120.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XXVIII. 1326.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XXIX. 1370.

ПСЗРИ. 1830. Собрание первое. Т. XXXIX. 688.

ПСЗРИ. 1830. Собрание второе. Т. II. 1138.

ПСЗРИ. 1830. Собрание второе. Т. III. 1246.

ПСЗРИ. 1831. Собрание второе. Т. V. Ч. I. 822.

ПСЗРИ. 1832. Собрание второе. Т. VI. Ч. I. 790.

ПСЗРИ. 1838. Собрание второе. Т. XII. Ч. II. 822.

ПСЗРИ. 1839. Собрание второе. Т. XIII. Ч. I. 1067.

ПСЗРИ. 1842. Собрание второе. Т. XVI. Ч. I. 924.

ПСЗРИ. 1845. Собрание второе. Т. XIX. Ч. I. 921.

ПСЗРИ. 1846. Собрание второе. Т. XX. Ч. I. 1045.

Решение одного из вопросов относительно правильного ведения метрических книг 1881. *Полтавские епархиальные ведомости*. Часть официальная. 18, 15 сентября. 897–902.

Рыбаковский, Л. Л., (Отв. ред.). 2003. Демографический понятийный словарь. Москва: ЦСП. 352.

Свод законов гражданских и межевых. 1832. Законы Гражданские. Санкт-Петербург. Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. Т. X. Ч. I. 1225.

Свод законов Российской империи, издания 1857 года. 1857. Законы о состояниях. Санкт-Петербург. Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. Т. IX. Ч. I. 572.

Свод законов Российской империи, издания 1857 года. 1857. Законы Гражданские. Санкт-Петербург. Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. Т. X. Ч. I. 604.

Скочиляс, І., 1997. Метричні книги в Галичині першої половини XVIII ст. *Знак*. Ч. 14. 4–5.

Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980): в 11 томах. 1973. Т. IV. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/matrimonialjnyj>

Указатель алфавитный к Своду законов Российской Империи. 1834. Санкт-Петербург: В Типографии Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. 1007.

Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). Ф. 990. Оп. 1. Спр. 827. 31.

ЦДІАК України. Ф. 990. Оп. 1. Спр. 1656. 35.

Чума. Матеріал з Вікіпедії. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Шамрай, с. В., 2012. *Київська сотня на Гетьманщині в XVII–XVIII вв.* (Історико-географічна та економічна характеристика). Біла Церква : Видавець Пшонківський О. В. 170.

Щелков, К. П., 1882. *Историческая хронология Харьковской губернии*. Харьков : В Университетской типографии. 380.

References

Borodenko, O., 2018. Tserkovni obshuky yak istorychni dzherela u doslidzhenni shliubnoi problematyky pershoi polovyny XIX stolittia [Church Searches as Historical Sources in the Study of Marital Problems of the First Half of the XIX century]. *Eminak*, 4 (24). V. I. 117–121.

Borodenko, O., 2018. Shliubno-protsesualni osoblyvosti silskoho sotsiumu v 50-kh rokakh XIX stolittia (za materialamy tserkovnykh obshukiv s. Mykolaivka Romenskoho povitu Poltavskoi hubernii) [Rural marital and procedural peculiarities in the 1850s (based on the materials of church searches in the village of Mykolaivka, Romny uizd (county) of Poltava Eparchy)]. *Istorychna pam'iat – Historical memory*. 1 (38). 43–50.

Gieysztorowa, I., 1971. Niebepięczństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku [Methodological discrepancy in Polish metric records of XVII–XVIII centuries]. *Kwartalnik historii kultury materialnej – Quarterly journal of History of Material Culture*. Warszawa. 557–603.

Guzenkov, S. G., 2005. *Metrychni knyhy yak dzherelo z istorychnoi demografii Pivdennoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatky XX st.* [Metric books like sources of historical demography of Southern Ukraine second half of XIX – beginning of XX century]: avtoref. dysertatsii na zdobutia naukovoho stupeniu kandydata istorychnykh nauk: 07.00.06. Zaporizhzhya, 17.

Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti (DASO) [State Archive Sumsk oblast (Ukraine) (SASO)]. Fund 94. Register 1. Case 1. 482. [In Ukrainian].

SASO (DASO). F. 834. R. 2. C. 4. 108.

SASO (DASO). F. 839. R. 2. C. 2. 80.

SASO (DASO). F. 960. R. 3. C. 570. 539.

SASO (DASO). F. 993. R. 1. C. 11. 751.

SASO (DASO). F. 1036. R. 1. C. 3. 62.

SASO (DASO). F. 1036. R. 1. C. 4. 43.

SASO (DASO). F. 1036. R. 1. C. 5. 118.

SASO (DASO). F. 1036. R. 1. C. 27. 26.

Dubrovina, L. A., (Ed.), Horobets, V. Y., (Comps.). 1993. *Dilova dokumentatsiia Hetmanshchyny XVIII st.: Zb. dokumentiv* [Official Hetman documentation of 18th century.: Collection of documents Academy of Sciences of Ukraine]. Institute of Ukrainian Archiography and others. Kyiv: Naukova dumka. 392.

Levchenko, V. V., 2016. Odesa i Novorosiiskyi universytet v metrychnykh khyhakh: istoryko-dzhereloznavchyi aspekt [Odesa and Novorossiysk university in metric books: historical and source criticism aspect]. *Visnyk KHNU seriia «Istoriia» – Scientific periodical of KHNU – Series «History»*. 52. 65–72.

Lehun, Yu., 2006. Klasyfikatsiia dzherel z henealohii selianstva: istoriographiia pytannia [Resource classification of farmers genealogy: historiographical aspect]. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky. Zb. nauk pr. – Special historical disciplines: issues on theory and methodology. Collection of scientific essays*. Kyiv. 13. Ch. I. 144–177.

Lobko, N. V., 2008. *Informatsiinyi potentsial ukrainskykh henealohichnykh dzherel ta yoho vykorystannia*: avtoref. dysertatsii na zdobutia naukovoho stupeniu kandydata istorychnykh nauk [Information Potential of Ukrainian Genealogical Sources and Its Use in Historical Researches]: avtoref. dysertatsii na zdobutia naukovoho stupeniu kandydata istorychnykh nauk: 07.00.06. Kyiv. 17.

Makhovska, S., 2011. Tradytiini vesilni prykmety i zaborony na Slobozhanshchyni v pershii polovyni XX stolittia [Traditional wedding signs and bans in Slobozhanshchyna in early XX century]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia – Folklore and Ethnology*. 6. 106–112.

Mordvintsev, V. M., 1999. Metrychni knyhy [Metric books]. *Kyivskiy universytet imeni T. Shevchenka. Visnyk. Seriia: Istoriia – Kyiv Shevchenko National University. Scientific periodical. Series: History*. Kyiv. 41. 13–19.

Neskolko slov o metricheskikh vypisiakh, trebiemykh ustavom o vseobshchei voinskoi povinnosti [A few words on metric records required for serving compulsory military obligation]. 1880. *Poltavskiie eparkhialnyie vedomosti*. Chast ofitsialnaia – Poltava Diocese News. Official part. 10, 15 May. 460–468.

O sobliudenii zakona kasatelno khraneniia tserkovnykh dokumentov [On abiding the law to maintain church documentation] 1880. *Poltavskiie eparkhialnyie vedomosti*. Chast ofitsialnaia – Poltava Diocese News. Official part. 12, 15 June. 556.

Polnoye sobranie zakonov Rossiyskoy imperyy. s 1646 hoda (PSZRI) [The complete collection of laws of the Russian Empire since 1646. 45 v. (CCLRE)]. 1830. SPb.: Tip. II Otd. Sobstvennoy E. I. V. Kantselyarii. The first publication. V. VI. 815.

- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. VII. 922.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XI. 988.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XII. 960.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XVI. 1016.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XVII. 1115.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XX. 1034.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XXVII. 1120.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XXVIII. 1326.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XXIX. 1370.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The first publication. V. XXXIX. 688.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The second publication. V. II. 1138.
- PSZRI (CCLRE). 1830. The second publication. V. III. 1246.
- PSZRI (CCLRE). 1831. The second publication. V. V. P. I. 822.
- PSZRI (CCLRE). 1832. The second publication. V. VI. P. I. 790.
- PSZRI (CCLRE). 1838. The second publication. V. XII. P. II. 822.
- PSZRI (CCLRE). 1839. The second publication. V. XIII. P. I. 1067.
- PSZRI (CCLRE). 1842. The second publication. V. XVI. P. I. 924.
- PSZRI (CCLRE). 1845. The second publication. V. XIX. P. I. 921.
- PSZRI (CCLRE). 1846. The second publication. V. XX. P. I. 1045.
- Rybakovskyi, L. L., (Ed.). 2003. Demographicheskiiy poniatiynyi slovar [Demographic thesaurus]. Moscow: TSP. 352.
- Resheniie odnogo iz voprosov otnositelno pravilnoho vedeniia metriceskikh knih [Settling the question of proper maintaining metric books]. 1881. *Poltavskiiye eparkhialnyie*

vedomosti. Chast ofitsialnaia – Poltava Diocese News. – Official part. 18, 15 September.

Svod zakonov grazhdanskikh i mezhevykh Zakony. Grazhdanskie. [Code of Civil and Boundary Laws. Civil Laws]. 1832. Sankt-Peterburg. Pechatano v Tipografii II Otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskago Velichestva Kantselyarii. T. X. Ch. I. 1225.

Svod zakonov Rossiyskoy imperii. izdaniya 1857 goda. Zakony o sostoyaniyakh. [Code of Laws of Russian Empire published in 1857. Laws on estates]. 1857. Sankt-Peterburg. Pechatano v Tipografii II Otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskago Velichestva Kantselyarii. T. IX. Ch. I. 572.

Svod zakonov Rossiyskoy imperii. izdaniya 1857 goda. Zakony grazhdanskie. [Code of Laws of Russian Empire published in 1857. Civil Laws]. 1857. Sankt-Peterburg. Pechatano v Tipografii II Otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskago Velichestva Kantselyarii. T. X. Ch. I. 604.

Skochilias, I., 1997. Metrychni knyhy v Halychyni pershoi polovyny XVIII st. [Metric books in Halychyna in early 18th century]. *Znak* [Sign]. Ch. 14.

Slovnyk ukrayins'koyi movy. Akademichnyy tлумachnyy slovnyk (1970–1980): v 11 tomakh. [Ukrainian Dictionary. Academic Explanatory Dictionary (1970–1980) in 11 volumes]. 1973. V. IV. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/matrymonialjnyj>.

Ukazatel alfavitnyy k Svodu zakonov Rossiyskoy Imperii. [Alphabetic index for Code of Laws of Russian Empire]. 1834. Sankt-Peterburg: V Tipografii Otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskago Velichestva Kantselyarii. 1007.

Tsentrалnyi derzhavnyi istorichnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi (TsDIAK Ukrainy) [Ukraine central public historical archive (UCPHA)]. Fund 990. Register. 1. Case 362. 64.

TsDIAK Ukrainy (UCPHA). F. 990. R. 1. C. 1656. 35.

Chuma. [Plague]. From Wikipedia. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

Shamrai, S. V., 2012. *Kyivska sotnia na Hetmanshchyni v XVII–XVIII vv.* (Istoryko-heohragichna ta ekonomichna kharakterystyka) [Kyiv Hundred in Hetmanshchyna in XVII–XVIII centuries: historical, geographical and economic characteristics]. Bila Tserkva: O. V. Pshonkibskyi publisher. 170.

Shchelkov, K. P., 1882. *Istoricheskaiia Khronolohiia Kharkovskoi hubernii* [Historical chronology of Kharkov region]. K. P. Shchelkov. Kharkov: Universytetskaia Tipografia [University publisher]. 380.